

Om kvinner og utdanning: Et kjønnsperspektiv på kirkers rolle som endringsagenter

MARIANNE SKJORTNES

Innledning

"Hva er sterkest – en penn eller et gevær"? pleide min far spørre. Svaret hans var: pennen, og hans ønske var at alle i hans familie skulle få makt over denne pennen". (Francine, lærer)

Vestlige kirkers formidling av tro og diakonalt utviklingsarbeid har i et historisk perspektiv skjedd i en kontekst hvor en ofte har vært lite ydmyk på egen kulturs vegne. I tillegg har kirkers utøvelse av religiøs tro og praksis til tider tatt form av et vestlig moderniseringsprosjekt. Den gassiske lutherske kirke ønsker å være basert på kulturelle verdier og identiteter i den lokale konteksten. Samtidig er den forankret i universelle verdier om hva det er å være menneske og som kristendommen er bærer av. Utdanning er en slik verdi og har fått sterkt gjennomslag i kirkelige aktiviteter. Det er i skjæringspunktet mellom slike universelle, globale verdier og lokale kulturelle erfaringer og praksiser at kirken har et bidrag å formidle og tilby kvinner og menn i samfunnet.

Kirker er endringsagenter. Det vil derfor alltid være behov for at det bygges inn en kritisk selvrefleksjon omkring kirkers egen

rolle. Viktige refleksjonsområder for kirkene kan bl.a. dreie seg om livsbetingelser for kvinner og menn. Kirkers diakonale arbeid i betydningen utviklingsarbeid relatert til å bedre menneskers livsvilkår, innebærer endringer i sosiale og kulturelle forhold i samfunnet. Dette dreier seg ikke minst om satsing på utdanning, som ofte følger kirkers framvekst, og som rokker etablerte kultur- og verdimønstre i et samfunn.

I de senere år har det vært en økende erkjennelse at alt arbeid som har som mål å skape positive endringsprosesser, må ha i seg et perspektiv på kjønn. Dette gjelder kirker så vel som misjons- og humanitære organisasjoner. Begrunnelsen for dette er at et lokalsamfunn alltid vil være preget av at forholdene er ulike for kvinner og menn. I enhver kultur eksisterer det ulike oppfatninger om hva som er kvinners og menns rolle i samfunnet, basert på sosiale og kulturelle konstruksjoner og forståelser av hva som er "naturlig". I ikke-vestlige samfunn er ulike arbeidsoppgaver, både i hushold og samfunnet for øvrig, som oftest fordelt etter kjønn. Denne artikkelen vil fokusere på følgende problemstillinger:

- Hvilket kjønnsrollemønster formidles av kristne kirker?
- Hvilke nye muligheter og livsbetingelser for kvinner bidrar kristne kirker til å skape gjennom utdanning?¹

Målet mitt er gjennom denne presentasjonen å drøfte kirkers rolle i å endre kjønnsrollemønsteret i samfunnet, ved å bruke den lutherske kirke og empirisk innsikt fra utdanningsfeltet på Madagasakar som eksempel.

Hvilke kjønnsrollemønstre formidles av kirker?

Den biologiske forskjellen mellom kvinner og menn anvendes av alle kjente folkegrupper som utgangspunkt for kulturell og sosial differensiering (Engebretsen, Thorbjørnsrud 1995: 36). Dette innebærer at alle oppfatter og kategoriserer kvinner og menn som noe forskjellig. Men hvilken betydning den biologiske forskjellen tillegges, må sees som et empirisk spørsmål. Fordi denne kategoriseringen har et biologisk utgangspunkt, blir den en av de mest grunnleggende differensieringsmekanismer som eksisterer. Det kulturelle kjønn dreier seg derfor om hvordan biologi oppfattes, og hvilken betydning den tillegges.

Utgangspunktet mitt er at kvinnelighet og mannlighet er historiske, sosiale og kulturelle konstruksjoner (Butler 1997, Moi 2001). Eller sagt med Simone de Beauvoir: 'Man fødes ikke som kvinne, man blir det' (Beauvoir 2000). Dette teoretiske utgangspunktet innebærer at individer konstruerer sitt kjønn og at kjønnsrelasjoner er et samfunnsprodukt (Alloway 1995; Lorentzen, Mühleisen 2006). Mitt perspektiv er derfor at kjønn blir skapt gjennom menneskelig samhandling forankret i den sosiale og kulturelle konteksten kvinner og menn lever i, og blir opprettholdt og endret over tid. Kjønn er et kompleks og dynamisk sett av ideer, handlinger og følelser om hva det vil si å være kvinne eller mann på et spesifikt sted, i en spesifikk kultur og tid.

Kvinner og menn blir sosialisert inn i et samfunn, hvor en har en oppfatning om at bestemte typer kjønnsforskjeller er naturlige (Moi 2001). Dette får konsekvenser også når samfunn forandres. I et samfunn som endrer seg raskt, vil den enkelte deltaker oppleve at ens ideer, verdier og fortolkningsrammer utfordres. Tidligere generasjoners læreprosess nedfelles og overføres til en viss grad ved uformell læring, slik at "gamle" og "nye" elementer blandes i individuelle livskarrierer. Anvendt på kjønnsproblematikken betyr dette at en får en konflikt mellom to tenkemåter. På den ene siden en erkjennelse om at arbeidsdeling ikke nødvendigvis behøver å være knyttet til kjønn, og på den andre siden forestillinger om hva som er "naturlig" for de to kjønn (Lorentzen, Mühleisen 2006).

Hva har kirken betydd for kjønnsrollemønster på Madagaskar? På mange måter har kirken på Madagaskar tatt på alvor at kvinner og menn har ulike roller i samfunnet og basert det kirkelige arbeidet på dette. En har appellert til kvinner når det gjelder å ta et økonomisk ansvar for aktiviteter i menighetene, f.eks. gjennom kvinneforeningene. Dette er i tråd med kvinners selvstendige økonomiske rolle i samfunnet.

Kvinner har også en viktig og innflytelsesrik posisjon i menigheten, f.eks. gjennom hyrdebevegelsen. Dette er en karismatisk og diakonal vekkelsesbevegelse som inngår i kirkestrukturen. Slike arbeidsoppgaver er også i tråd med kvinners sterke posisjon og faktiske innflytelse i lokalsamfunnet.

Kirkers tilstedeværelse i det gassiske samfunnet kan også sies å ha hatt en frigjørende funksjon, særlig for kvinner som tradisjo-

nelt sett ikke har hatt oppgaver i den offentlige sfæren, men først og fremst har vært knyttet til familie og hushold. Deltakelse i en kirkelig kontekst har for en del kvinner åpnet veien til nye arbeidsområder og til et nytt livsgrunnlag (King 1994).

De fleste ikke-industrielle samfunn har tradisjonelt hatt en patriarkalsk struktur, hvor kvinner har ansvar for det som skjer i hjemmet, mens menns arena ofte er knyttet til det offentlige rom og til deltakelse i offentlige beslutningsprosesser. Mange steder er det i ferd med å skje endringer i forhold til kvinners situasjon og oppfatning om at kvinner skal delta ikke bare i arbeidsoppgaver knyttet til husholdssfæren, men også i forhold til den offentlige sfæren på alle nivåer i samfunnet.

Men ser vi litt nærmere på kirkens arbeid, vil vi se at det har hatt som effekt både å endre og å opprettholde eksisterende kjønnsrollemønstre.

På den ene siden ser vi at kirker kan føre og har ført til flere endringer i kjønnsrollemønstret i mange samfunn (Walker 1999). Kirken er i mange samfunn den viktigste offentlige arenaen kvinner kan delta på, og hvor det er kulturelt og sosialt akseptert at kvinner er (Håp i Afrika 2003). En del forskning peker på overvekt av kvinner i mange kristne kirker og at kirken er kvinners arena. Dette gjør kirkene til betydningsfulle arenaer. Innenfor kirken kan kvinner være aktive deltakere, og de får opplæring i organisasjonsarbeid og tar ansvar.

Kvinner har vært sentrale i kirkelig organisering, de har ofte egne møter og drøfter saker som de er opptatt av og har på den måten sin egen arena. Gjennom slik opplæring og erfaring har kvinner også blitt i stand til å delta i det offentlige rom i kirke og samfunn og er gjennom dette gitt utviklingsmuligheter (Sackey 2006).

Kirken har også et eget kvinnearbeid, til dels organisert med egen struktur. Gjennom dette har kirken skapt et rom som gjør det mulig for kvinnene å skape nettverk på forskjellige nivåer og til å organisere seg i forhold til sosiale og økonomiske utfordringer (Håp i Afrika 2003). På Madagaskar er den lutherske kirkens kvinneorganisasjon i dag et dynamisk element i kirken, selv om svært få kvinner har fått posisjoner i administrasjonen av kirken.

Kirken har vært opptatt av at jenter skulle få skolegang, og for

å stimulere og legge til rette for jenters utdanning har det vært arbeidet målrettet for at også jenter skal få mulighet til høyere utdanning. Det synes å være hevet over enhver tvil at kvinners utdanning har ført til betydelig endring i de land hvor kirker har vært tilstede. Blant kirkers medlemmer er det flere familier som sender sine barn på skole enn blant andre (Håp i Afrika 2003).

På den andre siden ser vi at kirker kan føre til at eksisterende ulike kjønnsrollemønstre blir sementert. Kirkene ønsker å tilby mennesker det kristne verdigrunnlag og gjennom diakonalt utviklingsarbeid å bidra til at mennesker får bedre levevilkår. Integret i kirkens arbeid har mange kirker hevdet kvinnenes underordnede posisjon som noe gudgitt, som en teologisk sannhet som ligger som en fast premiss for det arbeid som gjøres. Mange kirkeledere oppfatter spørsmålet om lik tilgang til muligheter og ressurser for kvinner og menn, ofte uttrykt i termer om likestilling som et vestlig fenomen, og temaet blir som oftest unngått (Walker 1999).

Av liknende grunner blir det heller ikke stilt spørsmål ved den eksisterende og kulturbaserte arbeidsdelingen mellom kvinner og menn i samfunnet. Denne patriarkalske tradisjon finnes også i kirkene. Kirkens arbeid i forhold til kvinner og kvinners situasjon og stilling er derfor flertydig.

Kirkens kvinnearbeid stiller for eksempel sjelden spørsmål ved kvinners underordnede stilling i samfunnet. Mye av opplæringen av kvinner forsterker de rollene en oppfatter kvinnene generelt er tildelt, i forhold til barneoppdragelse, omsorgsoppgaver, ernæring og søm. Dette gjelder kirkens kvinnearbeid på Madagaskar, som på mange måter fungerer konserverende i forhold til kvinners og menns tradisjonelle roller i samfunnet³. Kvinnenes oppgaver i menigheten følger også ofte langs de samme linjer, de besøker syke, lager mat til møter og arrangementer, rydder og holder ting i orden, men de får som oftest ikke være med å ta beslutninger. I noen kirker har en riktignok åpnet for kvinnelige prester, slik som i Kina, Hong Kong, Tanzania og Sør-Afrika, men det er fortsatt mye motstand mot dette i deler av kirkene, som for eksempel på Madagaskar (Bistandsaktuelt 10: 2008).

Kvinner har ofte begrenset innflytelse i sentrale kirkelig organer. I en del land hvor kvinnene er svært aktive i kirkene, og hvor de også har eget kvinnearbeid, er det ofte svært få kvinner som

har sentrale verv eller ansvarsoppgaver (Walker 1999). I forhold til lokalsamfunnet for øvrig har kvinnene en tydelig plass, men den er ofte underordnet. Fortsatt slipper ikke mange kvinner til når det skal tas beslutninger (Håp i Afrika 2003).

Erfaring tilsier at kirker ofte har underbygget og bekreftet kulturelle oppfatninger om forholdene mellom kjønnene, og hevdet eller akseptert det syn at det er menns oppgave å ta beslutninger, og at kvinner skal være underordnet, både i familie og i samfunn (Skjortnes 2000).

I møte med ulike samfunn og kulturer i ikke-vestlige land er det imidlertid viktig å anerkjenne at det eksisterer en egen mannsverden og en egen kvinneverden. En finner et fellesskap blant kvinner, med andre verdier og prioriteringer enn kanskje menn i det samme samfunnet har, og der kvinner og menn opplever verden på forskjellige måter. I de senere år er en blitt mer bevisst på at det er store forskjeller på kvinners og menns liv, og en er blitt mer bevisst kjønnsdimensjonen. Likevel viser det seg å være ulike holdninger, fokus og målsetting når det gjelder kirkelige aktørers kjønnsstilnærming (Walker 1999). Et vanlig utgangspunkt har ofte vært en uttalt kjønnsnøytral tilnærming, der en planlegger tiltak og der en riktignok forutsetter at de vil virke forskjellig for kjønnene, men en baserer seg på det eksisterende forholdet mellom kjønnene (Kabeer 2003). Problemet med en slik tilnærming er at den kan opprettholde eksisterende maktforhold mellom kjønnene, slik at det blir vanskelig å skape nyorientering og endring. Kirker kan i et slikt lys framstå som forsvarere av det bestående. Det vil i fortsettelsen være interessant å se nærmere på hva utdanning gjør for kvinner generelt i det gassiske samfunnet, som bakgrunn for å diskutere kirkens rolle som utdanningsinstitusjon og som endringsagent.

Hvordan gir utdanning nye muligheter og livsbetingelser for kvinner?

På Madagaskar er det ifølge statistikken omtrent like mange gutter som jenter som begynner på skolen, 67 % gutter og 68 % jenter. Bare 36 % av jentene fortsetter i videregående skole, og 3-4 % av jentene i landet tar universitetsutdanning (US Library of Congress 2003-4). I et forskningsprosjekt om kvinner, utdanning og endringsprosesser i Toliara regionen på Madagaskar (Nerine et al.

2003), ble ti kvinner intervjuet, fem elever og fem lærere (Skjortnes, Zachariassen 2009). Jeg vil her presentere historiene til to av kvinnene, en lærer og en elev, for å gi innblikk i noen av mulighetene og utfordringene sett fra individsynspunkt. Begge kommer fra familier med tilhørighet og medlemskap i en menighet i den lutherske kirken. De har gått på den lutherske kirkens grunnskoler, og de er blitt stimulert og støttet av sine familier til å ta en høyere utdanning.

Juliette (31) er student på Universitetet og studerer historie. Hun er vokst opp på landsbygda utenfor byen Toliara og gått på kirkens grunnskole. Hennes far var bonde og hadde selv fullført videregående skole. Moren hennes hadde selv alltid ønsket seg skoleutdanning, men aldri fått mer enn fem års skolegang. Hun var veldig ivrig på at alle hennes seks barn skulle få utdanning og helst en universitetseksamen. Helt fra Juliette var liten, hadde moren hennes oppmuntret henne. Som ungdom fikk hun bo hos slektninger i en by med videregående skole, slik at hun kunne fullføre artium. Det var få av Juliettes klassevenninner fra folkeskolen som kom så langt, og Juliette følte seg privilegert og heldig. Med støtte fra foreldrene, og særlig moren, var Juliette veldig motivert for å studere. Dette ble etter hvert et veldig bevisst valg for henne. Hun ville ta utdanning ved universitetet. Dette ville sikre henne en god jobb med en sikker inntekt, og dette ville gi henne en posisjon i samfunnet, mente hun.

Juliette begynte på historie ved universitetet i Toliara, med sin mors velsignelse og sin fars mer nølende aksept. Storfamilien hadde derimot liten forståelse for dette valget, og syntes nesten det var bortkastet ressursbruk. Hadde hun bare vært gutt! Så mange år og så mye penger på skolegang for ei jente. Tenk hvor mye kveg en kunne ha kjøpt for alle disse pengene! Hva med ekteskap og hva med barn? Hvem skulle nå ta ansvar for videreføring av slektens gang? Og hvem skulle ta seg av gamle foreldre hjemme i bygda? Juliette følte trykket fra slektningene, men var likevel fast i sin beslutning. Hennes mål var en ferdig mastergrad i historie og deretter en lærerstilling på en skole.

Juliette hadde tre yngre søsken som også gikk på skole i Toliara. Familien så det som hennes ansvar å sørge for at de ble underholdt med mat og husly. Selv om Juliette fikk et lite stipend

ved universitetet, måtte hun jobbe ved siden av for å skaffe nok inntekter til alle fire. Hun syntes det var krevende å skulle klare både studiene og å sørge for underhold til søsknene sine.

Da Juliette var i ferd med å fullføre bachelorgraden sin etter tre års studier, kom det beskjed hjemmefra om at hun måtte avbryte studiene og komme hjem. Faren hadde bestemt at hun måtte ta seg av sin fetter. Kona hadde nettopp forlatt ham, og han hadde nå ansvar for tre barn. Juliette ble fortvilet, men skjønte at hun ikke hadde noe annet valg enn å reise hjem. Hun måtte gifte seg med sin fetter og ble husmor og mor. I løpet av de tre neste årene fikk hun også selv to barn med fetteren, og det ble en stor husholdning å skulle holde styr på. Fetteren var lunefull og humørsyk, og var i perioder også arbeidsledig, noe som betydde lite å leve av for familien. Juliette var nedbrutt og deprimert i denne tiden, men hadde aldri kunnet glemme drømmen om utdanning i historie. Hun prøvde av og til å ta seg vikartimer som lærer på den lokale folkeskolen, men mannen hennes var sjalu, så hun måtte slutte. Da hun som 29 åring fødte sitt tredje barn, bestemte hun seg for å gjøre et nytt forsøk. Hun fikk overtalt mannen sin til at de som familie skulle flytte til Toliara – en by som kanskje ga større muligheter for jobb for ham. Og som sagt så gjort. De eldste barna var etter hvert blitt så store at de kunne hjelpe henne med barnepass, mannen fikk seg jobb hos en indisk kjøpmann, og hun selv kunne begynne på universitetet igjen for å fullføre bachelorgrad og ta master i historie.

Francine (52) sin historie er litt annerledes:

Hun er lærer i biologi ved universitetet. Hun vokste opp på landsbygda et par dagsreiser fra Toliara. Faren tilhørte en av de større og rike bondeslektene i området, og jobbet som offentlig tjenestemann. Familien var viktige støttespillere til den kirkelige virksomheten i bygda, og alle barna gikk folkeskolen på kirkens skole, som ble regnet som den beste skolen i bygda. Det var aldri noen gang spørsmål om barna skulle ha skolegang eller ikke.

Denne holdningen til utdanning har preget Francine sin oppvekst, og hun har fått mye støtte fra familien for å nå dit hun er i dag. Valget om å bli universitetslektor i biologi var et bevisst valg, og det har ikke gått av seg selv å komme dit. Hun har ønsket å bruke kunnskapen sin – ikke bare til å undervise på universitetet

- men også til å få en posisjon i samfunnet, til å bli uavhengig og til å gjøre sine egne valg.

Francine ventet lenge med å gifte seg. Presset fra storfamilien var stort, for den tradisjonelle ekteskapsalderen er 15-16 år, men hun hadde ikke lyst å ha familie før hun var ferdig med studiene, og sto i mot presset. Foreldrene hennes godtok dette så lenge hun lovte hun skulle gifte seg med en mann som storfamilien kunne akseptere når den tid kom.

Francine er i dag bosatt i Toliara med ektemann og fem barn. Mannen er fra samme etniske gruppe som hun selv, og fra samme landsby som familien hennes. Han er utdannet sosiolog og er også lærer på universitetet. Familien har alltid mange slektninger boende hos seg. Francine er eldst av sine søsken og hun må derfor hjelpe søsken og andre i storfamilien som måtte ha behov for det. Noen er i byen for å gå på skole, andre for å søke arbeid og andre for å oppsøke lege for helseplager. Etter at hennes gamle mor ble enke, bor også hun der.

Francine vet at storfamilien gjennom å støtte hennes utdanning har investert mye i henne, og hun sier at hun hele tiden må støtte familien sin med penger. De forventer mye av henne.

Av og til tenker hun og mannen at de skulle flyttet lenger vekk fra storfamilien. Forpliktelsene kan bli for store. Men samtidig vet hun at det er denne storfamilien som passet barna hennes da hun tok sin doktorgrad i Frankrike, og som gjør det mulig for både henne og mannen å gå på jobb. Og dessuten: familien stoler på henne på grunn av utdanningen, og de kommer og spør henne til råds.

Respekt for utdanning og hennes posisjon på universitetet kommer også til uttrykk i landsbyen der Francine og mannen kommer fra: "I vår landsby tør ingen stjele vår families kveg", forteller hun med stolthet.

Francine er overbevist om at det er utdanning som er redningen for kvinner. Utdanning er den eneste måten for en kvinne å sette seg i respekt på, mener hun. Dette gjelder ikke minst forholdet mellom kvinner og menn: "Å være lønsmottaker gir oss makt og redder oss fra de slaveoppgavene som menn vil ha oss til å utføre", sier Francine.

Juliette og Francine har satt seg høye mål for sine liv, og det har

for begge vært krevende valg de har tatt. De representerer en gruppe kvinner som har oppnådd en spesiell posisjon i samfunnet. De har en bevissthet om kvinners underprivilegerte situasjon i det gassiske samfunnet og om den diskriminering som ofte skjer mot kvinner. Dette ønsker de å gjøre noe med. Også på universitetet opplever de diskriminering. Det forventes av både ansatte og studenter at de skal gå inn i tradisjonelle kvinneroller, blant annet ta ansvar for barnepass og husarbeid, og det er store motforestillinger mot at kvinner skal bli ledere (Skjortnes, Zachariasen 2009).

Likevel hevder kvinnene at utdanning er en god strategi for å få et bedre liv. Selv om det har kostet, oppnår de mye.

- Utdanning gir lønnet arbeid og dermed bedre levekår.
- Utdanning har gitt kvinnene ny kompetanse og posisjon i samfunnet, og gir dem økonomisk uavhengighet.
- Familiens satsing på disse kvinnene har styrket deres selvtillit.
- Kvinnene kommer inn på en mannsdominert arena på universitetet, der mannlige spilleregler gjelder. Kvinnenes nærvær påvirker spillereglene og slik utfordrer de kjønnsrollemønsteret ved universitetet.
- De opplever fortsatt at det er viktig å tilhøre en storfamilie. Det gir både identitet og tilhørighet, men også et sosialt sikkerhetsnett.
- Kvinnene blir nye rollemodeller for både jenter og gutter, de har gjennom sin akademiske utdanning banet vei for nye handlingsvalg – at de i større grad kan stå imot presset fra storfamilien og fra universitetet.

Storfamilien representerer ofte hindringer mot å skape nye rollemønstre. Disse står ofte for kontinuitet og vedlikehold av tradisjonelle verdier, og flere av våre informanter forteller om reaksjoner i forhold til at kvinner og menn velger å organisere husholdets kjønnsarbeidsdeling på nye måter.

Francine (52): "Min far markerte alltid at vi skulle behandles likt og ville at alle vi søsken skulle ta høyere utdanning. Det var mange i nabolaget som kommenterte dette".

Flere av kvinnene uttaler seg kritisk til det rollemønsteret det etter tradisjonen forventes at de skal gå inn i. Tsara (40), en lærer,

eksemplifiserer dette slik: "Utdanning er redningen for oss kvinner. Å skaffe seg utdanning er den eneste måten å sette seg i respekt på".

Noen går enda lenger i sin markering av selvstendighet og egne valg: "Jeg valgte studier i stedet for en mann. Jeg ønsket meg skolegang og en god jobb, og dette var for meg vanskelig å kombinere med ekteskap" (Zana, 35, student).

Franchette (29), en student tilføyer: "Jeg lider fordi mannen min har kontroll over all økonomi i familien vår. Han kommer til å styre og herse så lenge jeg ikke har inntekt. Målet mitt er å skaffe meg egen inntjening".

Det er flere av våre informanter som forteller om en mer utradisjonell arbeidsdeling mellom seg og partneren. De uttrykte at de var seg bevisst at de ønsker å gjøre egne valg, slik Eleonore (30), en student, sa det: "Hos oss er det mannen som gjør husarbeidet – det gir meg en mye større frihet. Jeg har min egen karriere, og er ikke så avhengig av mannen min som foreldregenerasjonen var".

Andre velger å organisere husholdets gjøremål ved å ansette hushjelp, ofte en slektning i en vanskelig økonomisk situasjon, som slik sikrer eget livsopphold.

For flere av våre informanter opplevdes det problematisk å kombinere høyere utdanning og yrkesutøvelse med ekteskap og familieliv. Soa (27), en student forteller: "Alle jentene jeg gikk på videregående skole med, har bra stillinger i dag, men de har problemer med å gifte seg".

Kvinnene har nådd sine mål om utdanning, men blir likevel innhentet av krav og forventninger fra storfamilien: om å føre slekten videre og om å yte omsorg til egen familie og slekt. De velger å opprettholde relasjonen til storfamilien. Men samtidig deltar de i prosjektet med å forandre kjønnsrollene i familie og samfunn. De ønsker å gi kvinnerollen et delvis nytt innhold.

Relasjoner til familie og slektninger er for kvinnene en viktig verdi som de ønsker å ivareta. Samtidig representerer disse relasjonene ofte et dilemma som hindrer kvinnenens utfoldelse av egne prioriteringer og valg. Ivaretakelse av verdier knyttet til utdanningsambisjoner og verdier knyttet til slektsgruppen er utgangspunktet for samhandlingsprosesser i form av rolleforhandlinger. Det forhandles om etablerte verdier og forestillinger

om hvordan kjønn skal styre arbeidsdeling og hvordan livskarrierer for kvinner skal utformes. Mye av samhandlingen i dagligdagse situasjoner kan beskrives som en møysommelig rolleforhandling for å komme fram til nye tilpasninger for disse kvinnene som har valgt høyere utdanning som levevei. Rolleforhandlingene får konsekvenser for utformingen av kvinnenes arbeidsoppgaver, for forestillingen av hva det vil si å være kvinne, for oppfatninger om hvordan ektefelle skal velges, for valg av det å få barn og for utviklingen av identitet og framtidsplaner. Særlig for de yngre kvinnene blir det å finne sin plass en omstendelig prosess. Grensene for hvordan menn og kvinner kan tillate seg å spille ut sine roller blir tilsynelatende utvidet, men kravene til den enkeltes målrettethet og bevissthet blir større. Slik blir forvaltning av endrede, kjønnsroller og endrede identiteter krevende i et samfunn under rask forandring, som samtidig holder godt fast i tradisjonelle kjønnsrollemønstre.

Det er et gjennomgående ideal fra kvinnene om større frihet og større rom for individuelle valgmuligheter. Kvinnenes valg av utdanning har, som vi har sett, økt deres innflytelse og makt over eget liv, skapt bedre levevilkår for de som har oppnådd en jobb, og økt deres posisjon i samfunnet omkring. Likevel opprettholdes kravet og presset fra familien. Det som tidligere var en slags kollektiv organisering i det tradisjonelle samfunnet foretatt av slektsgruppen på vegne av alle og dermed også som en slags beskyttelse av den enkelte, er i det moderne samfunnet blitt et individuelt ansvar og valg. Selv om kvinnene har nådd sine mål om utdanning, innhentes de av storfamiliens krav og forventninger. Eller som en av kvinnene uttrykte det: "Selv med høyere utdanning forblir en kvinne".

Slektskollektivet kan altså både fremme og hindre individuelle kvinners utdanning og yrkesutøvelse. Kvinnene forsterker selv de prosessene de går inn i, gjennom at grenser og etablerte ideer om kjønnsroller presses. Dette betyr at motstridende interesser mellom dem og deres storfamilie blir tydeliggjort. Utdanning er derfor ikke nødvendigvis et utvilsomt gode, men kan faktisk også bli en belastning for identiteten.

Kirken som endringsagent

Utdanning for jenter og gutter har vært et viktig satsingsområde for kirker (Hodne 1997). Etablering av skoletilbud har vært prioritert, fordi utdanning er blitt forstått som en viktig innsats for å

bedre kvinners og menns livssituasjon i et samfunn. Ikke minst for kvinner betyr utdanning å styrke og forbedre kvinners muligheter til å ta beslutninger i eget liv.

I historisk perspektiv har undervisning i å lese og skrive fulgt den kristne kirkes etablering i lokalsamfunn. Den brede satsingen på utdanning har endret samfunn og gitt mennesker nye ressurser og nye muligheter. Ca. halvparten av skoler i Afrika er bygd av lokale kirker i samarbeid med misjonsorganisasjoner (Bistandsnemnda 2009). Dette er en innsats som har satt spor i store deler av den afrikanske verden.

Det har også i de siste tiår vært en erkjennelse at utdanning av kvinner gir en merverdi på grunn av kvinners sentrale rolle som omsorgspersoner. Jenter som fullfører utdanning gifter seg ofte senere, får færre og sunnere barn, og kan yte bedre omsorg for familien sin (*St.meld nr 11, 2007-2008*). At barn har behov for skolegang, er i dag en del av kirkers felleskunnskap.

Kirkers aktive innsats for å bedre kvinners og menns levevilkår har i seg et dobbelt perspektiv. Det ene handler om endring og det andre handler om likeverd. Utgangspunktet må være at arbeidet for bedre levekår baseres på de kjønnsspesifikke behov og forutsetninger som kvinner og menn har i egen kultur, og hvordan disse ressursene kan brukes for å styrke kvinner på sine premisser og menn på sine premisser. Situasjonen for kirkene er at det i det enkelte lokalsamfunn eksisterer en komplementær kjønnsarbeidsdeling i en eller annen form. Kjønnsarbeidsdeling i et samfunn handler vanligvis om forskjeller og handler om makt. Målet kan derfor være lik tilgang til muligheter og ressurser for kvinner og menn i et likeverdsperspektiv. Dette betyr ikke at kvinners og menns arbeidsoppgaver nødvendigvis skal være like, forstått som få forskjeller mellom kvinners og menns kjønnsroller, men at begge kjønn skal ha muligheter til å bedre sine levevilkår ut fra de forutsetninger de har. En slik agenda kan stå på kirkers dagsorden.

Kristen tro og livsholdning oppleves for mange å være et godt utgangspunkt for å mobilisere og stimulere til et bredere perspektiv for et verdig liv (Goldewijk & Fortman 1999, Walker 1999). Den kristne kirke vil dermed gjennom sin virksomhet kunne stimulere flere til å skape bedre levevilkår for seg og sin familie og kan bidra til å gi en større kapasitet og evne til å nå et

slikt mål. En kristen ideologi med vekt på menneskeverdet vil også kunne bygge opp under forestillinger om et mer humant og meningsfullt liv, der kvinner og menn får tilgang til muligheter og rettigheter som gis gjennom utformingen av religiøs tro og praksis (*Fattigdom och utveckling. Religionen som värdegrund. 2001*). I arbeidet for et verdig liv er menneskers verdensbilde, deres kultur og religion viktige ressurser (Goldewijk & Fortman 1999).

Dersom kirker og religiøse aktører skal bidra til nye muligheter og livsbetingelser for kvinner og menn, får det konsekvenser for kirkens forståelse av sitt oppdrag. Det krever at man er tydelig på at det å være menneske betyr at ingen kan ta din verdighet fra deg, enten du er kvinne eller mann. Derfor betyr verdighet respekt for alle mennesker. Kirkens virksomhet kan også ses som en maktkamp, knyttet til beslutningsmyndighet, autoritet og ressurser (Tyndale 2000).

Kirker kan i dette bildet for det første bidra med å være en kilde til dypere forståelse av grunnlaget for menneskeverd for kvinner og menn. For det andre kan religionen også være et mobiliseringsgrunnlag og har et potensiale til å bidra til konfliktløsning. Kirker og trossamfunn kan videre være forbilder som viser hvordan kvinner og menn lever med verdighet, gjensidig respekt og selvspekt (Rasolondraibe 2002). Lokale kirker bør derfor utfordres til å være mer bevisst sin rolle som endringsagenter i et kjønnnet perspektiv.

Kirker er ofte blitt kritisert for å vise lite respekt for lokale strukturer og ulike kulturelle måter å organisere sitt liv på, og det stilles krav om at en må utvikle større kultursensitivitet med et sterkere sanseapparat for kulturelle mønstre og lokale verdier. Prinsipper for individualistisk vestlig likestilling er ikke uten videre overførbart som nyttige verdier for kvinner i andre kulturer og samfunn. Den globale kirke må være seg bevisst at universelle verdier ikke uten videre "oversettes" til lik praksis fra sted til sted.

Det er derfor ikke nok for kirker å være konserverende og å forholde seg til etablerte kjønnsroller slik de eksisterer i den enkelte kultur. Vi trenger kirker som ønsker å være endringsagenter og som ønsker å tilby kvinner og menn nye muligheter og nye livsbetingelser.

Noter

- ¹ Et kjønnsperspektiv på kirkers rolle som endringsagenter, dreier seg om kvinner og menn. Jeg har i denne artikkelen i hovedsak valgt å fokusere på kvinner, ettersom det er lite kunnskap om hvilke livsbetingelser kirker bidrar til å skape for kvinner, særlig i en gassisk kontekst som er det empiriske eksemplet jeg bruker.
- ² Jfr. intervju med kirkepresident R.E. Modeste i Den gassiske lutherske kirke på Madagaskar i Bistandsaktuelt nr. 10:2008.
- ³ Begrepet *tradisjonell* i motsetning til *moderne* er en stilisert, abstrakt modell av aspekter av verden. Slike dikotomier er overforenklinger av den sosiale realitet som en søker å beskrive. Hensikten med å differensiere mellom tradisjonelle og moderne kjønnsroller er å få fram kontraster. De fleste roller framstår som overgangsfenomener, og kan plasseres mellom *tradisjonell* og *moderne*, og karakteriseres av aspekter av begge disse begrepene. Min bruk av begrepene *tradisjonell* og *moderne* henspiller derfor på ideelle kategorier.

Litteratur

- Alloway, N. 1995: *Foundation stones: the construction of gender in early childhood*. Melbourne, Curriculum Corporation.
- Beauvoir, S.de 2000: *Det annet kjønn*. Oslo, Pax forlag.
- Bistandsaktuelt nr 10, 2008.
- Bistandsnemnda 2009: Høring om sak: Prop.1 S (2009-2010).
- Butler, J. 1997: Performative acts and gender constitution. In *Writing on the body: Female embodiment and feminist theory*, ed. K. Conboy, N. Medina, and S. Stanbury, 401–18. New York: Columbia University Press.
- Engebriksen, A. og B.Thorbjørnsrud 1995: *Norge som flerkulturelt samfunn. Et undervisningsopplegg*. Komunaldepartementet / UDI, Oslo.
- Fattigdom och utveckling. Religionen som värdegrund*. Stockholm, Svenska Missionsrådet, 2001.
- Goldewijk, B.K; Fortman, B.de G. 1999: *Where Needs Meet Rights. Economic, Social and Cultural Rights in a New Perspective*. Geneva, WCC Publications.
- Hodne, I.E.1997: *Missionary Enterprise in African Education*. Stavanger, Misjonshøgskolens forlag.
- Håp i Afrika. Nasjonale kirkers rolle i utvikling av sivil samfunn*. Bistandsnemnda 20 år. Oslo, 2003.

- Kabeer, N. 2003: *Reversed Realities: Gender Hierarchies in Development Thought*. Verso, London.
- King, U. 1994: *Feminist Theology from the Third World*. SPCK: London.
- Lorentzen, J; Mühleisen, W. (eds) 2006: *Kjønnforskning. En grunnbok*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Moi, T. 2001: *Jeg er en kvinne. Det personlige og det filosofiske*. Oslo. Pax forlag.
- Nerine, E., J. Dina, Razafiarison R. Clothilde, E.R. Romain, D.Y. Razainomenjanahary, and M.C. Voahomba. 2003: *Les obstacles à la scolarisation de la fille dans le Sud de Madagascar*. Preliminary report, Université de Toliara.
- Rasolondraibe, P. 2002: *Holistic Approach to Development: A Perspective from Churches in the South*. Celebration of Norway's 50 years Anniversary of International Development Cooperation, Oslo.
- Sackey, Brigid M. 2006: *New directions in gender and religion : the changing status of women in African independent churches*. Lanham, Md.: Lexington Books.
- Skjortnes, M. 2000. Gender and social change in Merina rural society. *Taloha: 'Rethinking la femme malgache': New Views on Gender in Madagascar* 13: 209-38.
- Skjortnes, M. and H. H. Zachariassen. 2009: 'Even with higher education you remain a woman': a gender perspective on higher education and social change in the Toliara region of Madagascar, in *Gender and Education*. Routledge, Taylor and Francis, London.
- Stortingsmelding nr. 11, 2007-2008: På like vilkår: *Kvinnens rettigheter og likestilling i utviklingspolitikken*. Oslo, Utenriksdepartementet.
- Tyndale, W. 2000: *Poverty and Development: Has Religion a contribution to make?* Millennium World Peace Summit of Religious and Spiritual Leaders.
- US Library of Congress. 2003-4.
<http://countrystudies.us/madagascar/19.htm> (accessed March 20, 2005).
- Walker, B. 1999: "Christianity, development and women's liberation", in *Gender and Development*, Vol.7. No.1.

Marianne Skjortnes, f. 1953. Magistergrad i sosialantropologi, Universitetet i Oslo, 1985. Lærer i den lutherske kirke, Madagaskar (1979-82). Forsker Norges Råd for Anvendt Samfunnsforskning (1986-89). Forsker/seniorforsker, Rogalandforskning (1990-97). Forsker, Senter for interkulturell kommunikasjon (1997-2005). Førsteamanuensis i kulturkunnskap, Misjonshøgskolen (2004-). Styremedlem i Kirkens Nødhjelp (1990-2004), Skoleaksjonen HEI (1997-2001), Bistandsnemnda (2006-07, 2008-).

Women and Education. A Gender Perspective on the Role of Churches as Agents of Change

This article investigates some issues related to churches as agents of change, using women and education as a case. It presents the key role that churches play, both as a resource and a limitation in relation to creating equal opportunities for women and men in society.

The focus is on how women's participation in education has created changes in gender relations, and how these women have succeeded in achieving education. Education is an example of how churches have been active contributors to establishing new practices.